

Kalervo HOVI

EESTI PRANTSUSMAA POLIITIKAS 1917–1925

Prantsusmaal ei olnud otsest Eesti-poliitikat, nii nagu tal ei olnud otsest Soome-poliitikatki. Eesti moodustas osa Prantsusmaa kogu poliitikast. Prantslaste suhtumine Eestisse ja sellest tulenevad ettevõtmised selguvad tervikpoliitika kaudu.

Prantsusmaa välispoliitika põhiprobleem kogu käsitletava aja jooksul oli kahtlemata Saksamaa. Pärast Saksamaa liitumist oli Prantsusmaa vahetusse lähedusse tekkinud temast tugevam vaenulik riik, mis suurendas oma ülevõimu igal võimalikult moel. Siit sündis sügav turvalisus-trauma, millest prantslased ei saanud pikka aega üle.¹ Probleemi lahendamise võtmed vaheldusid ning see põhjustas muutusi ka Prantsusmaa suhtumises Eestisse.

Prantsusmaa esimene põhilahendus oli liit Venemaaga. See tõi kaasa Prantsusmaa välisasjade valitsuse esimesed huviosutused Eestimaa vastu. 1905. aasta revolutsiooniliikumise ajal pöörati tähelepanu Tallinna streikidele ning kokkupõrgetele streikijate ja kasakate vahel. Prantsusmaale sobis loomulikult Venemaa säilimine võimalikult tugevana ning tema poolt ettevaatlikult soovitatav lahendus oli föderalismi rajamine Venemaal. Alates 1909. aastast hakati Eesti kohta koguma poliitilist, majanduslikku ja etnilist informatsiooni.²

Venemaa revolutsioonid iseenesest ei toonud kaasa muutust Prantsusmaa poliitikas. Seevastu põhjustas sõjaline ebaõnn kriisi suvel 1917, ja kui Venemaa alustas separaatraku läbirääkimisi, hakkas Prantsusmaa koos Inglismaaga otsima võimalusi jätkata vastupanu Saksamaale. Tähelepanu keskendus Venemaa äärerahvustele. Sellesse perioodi kuulusid muu hulgas Prantsusmaa ja Inglismaa leping huvipiirkondade jaotamise kohta Lõuna-Venemaal ja Soome iseseisvuse kiire tunnustamine Prantsusmaa poolt. Prantsusmaa Peterburi suursaadik Noulens julgustas ka Eestimaa Kubermangu Ajutise Maanõukogu (Eesti Maapäeva) esindajate iseseisvuspürgimusi.³

Prantsusmaa suhtumist Venemaasse on autor uurinud allikmaterjalide põhjal rohkem kui 15 aastat tagasi ja jõudnud veendumusele, et ideoloogilised tegurid ja antibolševism ei võinud olla otsustavad Prantsusmaa Ida-Euroopa-poliitikas. Bolševikke Prantsusmaal õieti ei tuntud ja revolutsioon iseenesest ei olnud prantsuse mentaliteedile mingil viisil võõras ega halb. Venemaa revolutsioonile vaadati oma suure revolutsiooni seisukohast ja bolševikest loodeti Venemaa revolutsiooni jakobiine, kes elavdaksid sõjapidamist. Seetõttu ei püütud Oktoobrirevolutsiooni tulekut kuidagi takistada. Vastupidi, kui veebruaris 1918 näis, et Nõukogude Vene-

¹ Vt. Hovi, K. Cordon sanitaire or barrière de l'est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917–1919. Turku, 1975; Hovi, K. Alliance de revers. Stabilization of France's Alliance Policy in East Central Europe 1919–1921. Turku, 1984; Hovi, K. Ranskan Itä-Euroopan liittopolitiikan kokonaiskuva 1917–1927 // Faravind 12. Rovaniemi, 1988.

² Riia konsulaadi kiri Rouvier'le 11.–24. VIII 1905; Heilmanni kirjad Pichonile 2. IV 1909, 7. XI 1910, 5. IV, 10. IX, 29. X ja 2. XI 1913; Heilmanni kirjad Vivianile 18. VI ja 13. VII 1914 // Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Paris (AMAE). Nouvelle Série, Russie 6.

³ Hovi, K. Cordon sanitaire, 67–71, 114; Hovi, K. Die Orientierung der estnischen Auslandsdelegation im Frühjahr 1918 // Institute of General History. University of Turku. Publication 5. Turku, 1973, 61–63.

maa asub uuesti sõjategevusse Saksamaa vastu, pakkus Prantsusmaa valitsus talle kõikvõimalikku abi.⁴

Sel perioodil, kui nõukogude võim oli alustanud natsionaliseerimisprogrammi ja niinimetatud valge opositsioon ei olnud veel organiseerunud, loobus Prantsusmaa Venemaa terviklikkuse edasisest toetamisest. Sellega seondub ka Eesti ainulaadne roll Prantsuse Ida-Euroopa-poliitikas. Eesti Maanõukogu välisesindaja Jaan Tõnisson teatas Stockholmis, et Saksamaa rünnaku tõttu on oodata Asutava Kogu kokkutulekut ja Eesti iseseisvaks kuulutamist. Ta palus Prantsusmaad ja Inglismaad tunnustada Eesti iseseisvust, või kui sellega ei ole võimalik nõustuda, siis vähemalt Asutava Kogu tunnustamist *de facto* iseseisvaks organiks kuni rahukonverentsini.⁵

Prantsuse Stockholmi saadik Thiebaut pooldas innukalt Tõnissoni palvet. Üldise hääleõigusega valitud rahvakoosoleku tunnustamine takistaks sakslaste püüdlusi moodustada Eesti valitsus baltisakslastele toetudes ja julgustanuks eestlasi vastu panema Saksa ekspansioonile. Kui ka Inglismaa kaldus samale seisukohale, otsustas Prantsuse valitsus tunnustada Eesti Asutavat Kogu *de facto* kuni rahukonverentsini 1. märtsil 1918.⁶ Varasemate uurimuste märkused selle kohta, et nii oli tunnustatud organit, mida olemas ei olnudki, on autori arvates teisejärgulised. Oluline oli, et lääneriikidel oli kogu saadud informatsiooni põhjal alust uskuda, et Asutav Kogu oli kokku tulemas ja et selle tunnustamisega taheti kiiresti julgustada eestlasi nende vastupanu sakslastele. *De facto*-vormiga omakorda välditi lõplikku seisukohavõttu Venemaa terviklikkuse suhtes.

Pärast Brest-Litovski rahu suurenes Eesti ainulaadsus Prantsusmaa silmis. Teised ennast iseseisvaks kuulutanud Venemaa äärerahvused — ukrainlased, leedulased ja soomlased — läksid Saksa sõiduvette. Vaid Maanõukogu välisdelegatsioon jätkas süstemaatiliselt Eesti iseseisvuse ja Saksa-vastasuse propageerimist. Kuigi Eesti oli sakslaste poolt anastatud ja Asutav Kogu ei olnud suutnud kokku tulla, tahtis Prantsuse valitsus endiselt õhutada eestlaste vastupanu. 13. mail esitas ta uue tunnustuse, pidades Maanõukogu *de facto* iseseisvaks organiks kuni rahukonverentsini, kus Eesti tulevane staatus võidakse lõplikult otsustada rahva enesemääramisõiguse alusel. Samas teatas Prantsuse valitsus, et ta on valmis vastu võtma K. R. Pusta Eesti Ajutise Valitsuse mitteametliku esindajana.⁷

Jällegi oli tunnustus vormiliselt problemaatiline. Eesti bolševikud olid pool aastat tagasi Maanõukogu laiali saatnud. Oluline oli siiski nii eestlaste julgustamine kui ka ettevalmistus hilisemaks riikliku terviklikkuse taastamiseks Eesti alal. Nende sammude puhul toetuti põranda all tegevust jätkanud Maanõukogule ja Ajutisele Valitsusele, kes saadud teadete põhjal olid ainsad ulatuslikke Saksa-vastaseid meeleolusid esindavad organid Eestis.

Prantsuse valitsus korrigeeris veel 6. novembril 1918 *de facto*-tunnustust, nii et see hõlmas Eesti Ajutist Valitsust.⁸ Pool aastat hiljem tegi Prantsuse valitsus sedasama Läti Ajutise Valitsuse puhul. Eesmärgiks oli ühelt poolt julgustada lätlaste võitlust sakslaste vastu, teiselt poolt hoida võimalust laiema, nüüd juba valge Venemaa sünniks. Kuigi võimalik valge Venemaa ei olnud esikohal Prantsuse liitlasplaanides, ei peetud otstarbekaks sellest variandist loobuda. Viimast silmas pidades nägi Prantsuse

⁴ Hovi, K. Cordon sanitaire, 65, 66, 89—93.

⁵ Hovi, K. Die Orientierung, 63, 64.

⁶ Hovi, K. Cordon sanitaire, 113—115.

⁷ Sämas, 116, 117.

⁸ Pichoni kiri Pustale 6. XI 1918 // AMAE. Série Europe 1918—1929. Estonie 1.

valitsus oma ülesannet Eesti ulatusliku sisemise autonoomia pooldamises ja tema poliitika tunnustamises.

Kuigi Prantsusmaa korraldas interventsiooni Ukrainasse ja tema kohalikud esindajad võisid eraviisil olla võimukad, oli Prantsusmaa valitsuse peaesmärk kontrollida sakslaste lahkumist ja kaitsta oma majanduslikke huve. Iseloomulik on, et interventsioon lõpetati kohe, kui viimased Saksa väed olid Ukrainast lahkunud. Kui Prantsusmaa valitsus oleks olnud tõeliselt mures bolševismi levimise pärast Esimese maailmasõja järel, oleks ta pidanud suunama oma interventsiooni Baltimaadesse, kus Punaarmee tõepoolest liikus läände. Seda ometi ei üritatudki; vastupidi, peaminister Clemenceau keelas igasuguse tegevuse Punaarmee vastu kui ohtliku ja Prantsusmaale kahjuliku.⁹ Seevastu valmistus Prantsuse valitsus võitlema vägagi ägedasti Inglismaaga Balti lina pärast.¹⁰

Esimese maailmasõja järel oleks Prantsusmaa valitsus tahtnud tugevada maa julgeolekut ja majanduslikku heaolu liidus Ameerika Ühendriikide ja Inglismaaga. Ameeriklaste vastuseisu tõttu ei tulnud sellest midagi välja. Radikaalse lahendusena pakuti koostööd Saksamaaga, kuid sellel ettepanekul oli veel vähem võimalusi õnnestuda. Järele jäid rahupeping, oma jõuvarud ja väiksemad liitlased, ühelt poolt Belgia, teiselt poolt eelkõige Poola.¹¹ Aastail 1920—1924 toetus Prantsusmaa viimati nimetatud riikidele ja sai neist sõltuvaks.

Poola huvide eest seismine nihutas ka Prantsusmaa poliitika raskuspunkti Baltimaades. Esimesena sõlmitud rahu Nõukogude Venemaaga tõstis väheks ajaks esile Eesti kui idapoolse vaateakna rolli ja see koos linaga oli aluseks Prantsusmaa ja Eesti kaubanduskokkuleppele aastal 1922.¹² Üldiselt suundus Prantsusmaa poliitiline tähelepanu Lätisse. Poolal oli piiri- ja muid probleeme lähinaabritega. Poola ja Leedu vahekorrad katkesid lootusetult ühelt poolt Vilniuse küsimuse pärast, teiselt poolt Poola ülevõimupürgimuste pärast tekkinud kartuste tõttu. Prantsusmaa loobus — vähemalt ajutiselt — lootusest lepitada Poolat naabritega ja rajas oma poliitika üksnes Poolat silmas pidades. Kui ka Poola ja Läti vahekorrad sama laadi põhjustel halvenesid, üritas Prantsusmaa aidata Poolat. Kui viimast pooleldi toetatud valge Venemaa liitlast kindral Wrangelit oli tabanud ebaõnnestumine, võttis Prantsusmaa algatuse enda kätte ning hakkas ajama poliitikat, mis viiks Eesti ja Läti iseseisvuse tunnustamisele *de jure*. Ettevõtte õnnestuski 26. jaanuaril 1921. Seekord oli eesmärgiks lepitada Läti valitsus Poolaga ja aidata niiviisi Poola liitlaspoliitikat Baltimaades. Analoogilise seisundi tõttu tunnustati samas seoses ka Eestit.¹³

Edaspidi toetas Prantsusmaa Poola pürgimusi laiema ühisrinde tekkeks Baltimaades. Eesmärk oli Poola tugevdamine Saksa-vastase oma bloki abil. Kui Poola ja Soome omavaheline liiduleping ähvardas aastal 1922 Ida-Karjala rahvaülestõusu tõttu suunduda liiga teravalt Nõukogude Venemaa vastu, takistas Prantsusmaa seda oma vetoga.¹⁴ «Rahumeelse»

⁹ Hovi, K. Cordon sanitaire — barrière de l'est-problematiikka — kymmenen vuotta myöhemmin // *Studia historica in honorem Vilho Niitemaa*. Turku, 1987, 27, 28.

¹⁰ Hovi, K. Alliance de revers, 67—69.

¹¹ Vt. Hovi, K. Cordon sanitaire — barrière de l'est-problematiikka, 21—23; vrd. Hovi, K. Die französische Baltikum-Politik in den Jahren 1918—1921 // *The Baltic in International Relations between the Two World Wars*. Stockholm, 1988, 139, 140.

¹² «Sénat. Projet de loi. Adopté par la Chambre des Députés Portant approbation de la convention commerciale signée le 7 Janvier 1922 entre la France et l'Esthonie. Présenté au nom de M. Alexandre Millerand par M. Raymond Poincaré etc. 27. XI 1923. Exposé des motifs» // *AMAE. Estonie* 8.

¹³ Hovi, K. Alliance de revers, 115—119; vrd. Hovi, K. Interessensphären im Baltikum. Finnland im Rahmen der Ostpolitik Polens 1919—1922. Helsinki, 1984, 145—150.

¹⁴ Hovi, K. Die Randstaatenkonferenzen 1919 bis 1927 // *Reval und die baltischen Länder. Festschrift für Hellmuth Weiss zum 80. Geburtstag*. Marburg/Lahn, 1980, 100, 101.

Poola juhitava bloki toetamine jätkus Prantsusmaa poliitikana kogu vaadeldava aja lõpuni.

Aastail 1924—1927 muutus Prantsusmaa Ida-Euroopasse suunatud liitlaspoliitika iseloom. Kokkuleppel vasakpoolsetega loobus Prantsusmaa jõupoliitikast Saksamaa vastu. See muutus oli sügavam kui ainult sisepoliitika murrang. Jõuti arusaamisele, et Prantsusmaal ei ole jõudu hoida Saksamaad oma mõju all. Selle tõdemuse otsene jätk oli Prantsusmaa alistumine Teise maailmasõja alguses.

1920. aastate keskel liitus Prantsusmaa Inglismaaga ja sellega seoses lähenesid ka suhted Saksamaaga. Rahvasteliit muutus endisest tähtsaks ning Prantsuse poliitika pearõhk pandi sellele organisatsioonile. Seal vajas Prantsusmaa eelkõige Ida-Euroopa liitlaste poliitilist toetust. Seetõttu hakkas Prantsusmaa lahti ütlema siduvatest sõjaliitudest ja sõlmima laiemaid poliitilisi sõpruslepinguid. Sellised olid liit Tšehhoslovakiaga 1924., Rumeeniaga 1926. ja Jugoslaaviaga 1927. aastal.¹⁵

Poola püsis Prantsusmaa keskse liitlasena Ida-Euroopas ja tema tähtsus kasvas jälle pärast 1926. aastat.¹⁶ Prantsusmaa toetas Poola koostööd Väikese Antantiga; võimalik, et oli olemas ka Balti paralleel, kuigi sellest ei ole leitud mingeid märke. Vaikne toetus Poola koostööhangetele Baltimaades jätkus, kuid suuri plaane ei paistnud Prantsusmaal Baltikumiga olevat. Alates 1922. aastast ja eriti aastail 1927—1928 siirdus Prantsuse Balti-poliitika raskuspunkt Leetu. Prantsusmaa valitsus püüdis igati parandada Poola—Leedu suhteid. Niisuguse poliitikaga haakub hästi Eesti välisministri Hellati lubadus 1923. aastast manitseda Leedu valitsust mõistlikkusele.¹⁷

Prantsusmaa diplomaatilised esindajad jälgisid sündmusi Eestis, kommenteerisid poliitikat, majandust ja kultuuri, aga Prantsuse valitsuses tuli juttu vaid kommunistide võimuhaaramiskatsed detsembris 1924. Peaminister Herriot juhtis sellele faktile sõjaministri tähelepanu, aga tema mõtteavaldus suruti maha nii kiiresti, et see ei jõudnud tekitada suuremat arutelu.¹⁸

Eesti 1924. aasta detsembrisündmustest tegi Prantsuse valitsus kaks huvitavat järeldust. Mitmed ajaloouurijad, hiljuti ka soomlane Osmo Jusila, on märganud Nõukogude Venemaa taktikat uute alade vallutamisel. Esmalt saadetakse vallutatavale maale agitaatorid, kes hakkavad ette valmistama riigipöõret. Kui see õnnestub, on esimene asi paluda appi Punaarmee, kes ei või kõrvale hoida oma «rahvusvahelistest kohustustest». Prantsusmaa sõjaministeerium taipas kohe seda skeemi ja Eesti anastamiskatse seostati Kaukaasia sündmustega.¹⁹

Teine järeldus. Herriot tõi Eesti sündmused esile Prantsuse rahvuskogus 1925. aasta jaanuaris. Selle otsene põhjus oli kommunistist rahvaesindaja Marcel Cachini süüdistus, et Prantsusmaa korraldab Nõukogude Liidu vastast blokaadi Ida-Euroopas. Herriot vastas, et küsimus ei ole

¹⁵ Autoril on valmimas Prantsusmaa ja Ida-Euroopa riikide liitlaspoliitikat käsitlev uurimus, mille keskseid seisukohti on tutvustatud artiklites: *Hovi, K.* Security before Disarmament or Hegemony? The French Alliance Policy 1917—1927 // Ilmub *German Historical Institute of London*'i väljaandeseerias 1990. aastal ja *Hovi, K.* The French Eastern European Alliance Policy 1917—1927. A. Change of Mentality? // Ilmub *Stockholms Universitets Baltiska Institutet*'i väljaandeseerias 1990. aastal.

¹⁶ Vt. *Wandycz, P. S.* The Twilight of French Eastern Alliances 1926—36. French-Czechoslovak-Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland. Princeton, N. J., 1988, 47—55.

¹⁷ Padovani kiri (Vilniusest) Poincaréle 22. V 1923, Marteli kiri (Riiast) Poincaréle 23. V 1923 // AMAE. Lituania 21.

¹⁸ Herriot' kiri sõjaministrile 4. ja 5. XII 1924 // Service Historique de l'Armée de Terre. Vincennes (SHAT) 7 N 2769. Vt. ka *Jussila, O.* Terijoen hallitus. Porvoo, 1985.

¹⁹ Sõjaministeeriumi «Note sur les événements en Esthonie» 23. I 1925 // SHAT 7 N 2769.

Nõukogude Liidu isoleerimises, vaid väikeste riikide olemasolu kaitsmises. Ida-Euroopa väikesed rahvad kartsid Nõukogude Liitu ja Baltimaades toimunud sündmused näitasid, et neil oli selleks põhjust.²⁰

Välisministeeriumi ametnikud arutasid neid võimalusi, mida K. R. Pusta määramine Eesti välisministriks võiks avada Prantsuse poliitikale. Pusta oli oma pika saadikutöö tõttu Prantsusmaal *persona gratissima* ning loodeti tema aktiivsusele Balti liidu moodustamisel. Ministeeriumi nooremad ametnikud võisid veenduda, et Eesti ja Läti on juba loonud niisuguse aluse, millega Poola ja Soome võiksid liituda.²¹

Teisalt oli Prantsuse valitsuse poliitika raskuspunkt ühistööl Rahvasteliidu piires ja seda peeti parimaks tagatiseks ka Baltimaade iseseisvusele.²² Seega rõhutab John Hiden oma hiljuti ilmunud raamatus «The Baltic States and Weimar Ostpolitik» ilmselt liiga tugevasti prantslaste mõjuvõimu Baltimaades. Teos peegeldab rohkem Saksa autorite kahtlusi ja kartusi kui tegelikku olukorda.²³

²⁰ Herriot' ringtelegramm 24. I 1925 // AMAE. Russie 301.

²¹ Vienne'i kirjad Herriot'le 17. XII 1924 ja 13. II 1925 // AMAE. Estonie 5; Blanchet' «Note sur le voyage du Ministre des Affaires Etrangères d'Esthonie» 20. III 1925 // AMAE. Estonie 5.

²² Prantsuse välisministeeriumi «Note sur la Pologne. Très confidentiel» 30. V 1924 // AMAE. Pologne 74; Berthelot' ringtelegramm 29. IV 1926 // AMAE. Russie 301.

²³ Hiden, J. The Baltic States and Weimar Ostpolitik. Cambridge, 1987.

Turu Olikool

Toimetusse saabunud
6. II 1990

Калерво ХОВИ

ПОЛИТИКА ФРАНЦИИ В ОТНОШЕНИИ ЭСТОНИИ В 1917—1925 ГОДЫ

Франция не проводила какой-то особой эстонской политики. Эту политику следует рассматривать через призму взаимоотношений ее с враждебной Германией и союзнической Россией. Идеологические, в частности антибольшевистские, факторы не играли сколь-нибудь значительной роли в восточноевропейской политике Франции. Отдавая должное вкладу эстонцев в борьбу против немецкой экспансии, французское правительство признало 1 марта 1918 г. Учредительное собрание Эстонии де-факто, но уклонилось от окончательных высказываний относительно целостности России. 6 ноября 1918 г. оно признало де-факто и Временное правительство Эстонии. Франция не имела планов интервенции в Прибалтике. Она намеревалась соревноваться с Англией за балтийский лен. После первой мировой войны Эстония стала представлять для Франции интерес как «окно» для выхода на восточный рынок и как торговый партнер. Торговое соглашение между ними было подписано в 1922 г. Признание Эстонской Республики де-юре произошло 26 января 1921 г. и было связано с провалом планов генерала Врангеля и защитой интересов Польши в Прибалтике. Франция поддерживала стремление Польши создать антигерманский блок с участием Балтийских государств, а также сотрудничество Польши с Малой Антантой. С 1922 г., а с 1927—1928 гг. особенно, центр внимания французской политики в Прибалтике сместился на Литву в связи с Польско-Литовским конфликтом.

Попытка коммунистов захватить власть в Эстонии в декабре 1924 г. открыла глаза французскому правительству на захватническую тактику Советской России. В январе 1925 г. премьер-министр Франции Эррио заявил в Национальной палате, что его страна не добивается изоляции Советского Союза, а стремится к защите малых государств. Политика французского правительства была направлена на сотрудничество в рамках Лиги Наций, что, по его мнению, служило вернейшей гарантией независимости Балтийских государств.

Туркуский университет

Поступила в редакцию
6/II 1990

ESTONIA IN THE FOREIGN POLICY OF FRANCE 1917—1925

France did not pursue special policy toward Estonia. Her policy was most strongly affected by her interrelations with hostile Germany and the allied power Russia. Ideological factors and anti-Bolshevism could not be of decisive importance in the French East-European policy. To encourage Estonians' resistance to German expansion, French Government recognized the Estonian Constituent Assembly *de facto* on March 1, 1918, avoiding simultaneously a final stand towards Russia's integrity. On November 6, 1918, France expanded her *de facto* recognition towards the Estonian Provisional Government. France did not plan any intervention into Baltic states; however, she made preparations to compete with Great Britain for Baltic flax.

After World War I France was interested in Estonia as a window to the East and as a trade partner. A trade agreement was made in 1922. The *de jure* recognition of the Republic of Estonia on January 26, 1921, was connected with the military failures of General Wrangel and the protection of Polish interests in the Baltic States. France supported Poland's attempts at forming an anti-German bloc with the Baltic States participating, and sympathized with Polish collaboration with the Little Entente. From 1922 onwards, especially in 1927—1928, the focus of France's Baltic policy was carried to Lithuania and was aimed at improving Polish-Lithuanian relations.

The Communists' attempt to seize power in Estonia in December 1924 helped the French Government to understand the tactics of Soviet Russia in conquering new areas. In January 1925 Prime Minister Herriot explained that France did not strive at isolating the Soviet Union but at protecting the existence of small states. The policy of the French Government was focussed on cooperation within the framework of the League of Nations, and this was regarded as the best guarantee of the independence of the Baltic States.

University of Turku

Received
Feb. 6, 1990